

JOSEP ALSINA I BOFILL (1904-1993)

I

Alsina i Bofill: un exemple de fidelitat

El 27 d'agost passat s'extingia, a Calella de Palafrugell, el doctor Josep Alsina i Bofill. El dolor que em produí personalment la notícia de la seva mort es barrejà amb un sentiment de frustració perquè el retard amb què vaig rebre la notícia m'impedí d'acompanyar-lo en el seu viatge pòstum per la terra empordanesa, que ell estimava tant. Malgrat els vuitanta-nou anys, la seva figura dreta, el pols segur, l'extraordinària agilitat mental, la confiança serena amb què parlava com a metge i com a amic, l'interès que tenia sempre per les coses del país, havien creat d'ell una impressió de permanència, com si sempre l'ha-

guéssim de tenir amb nosaltres. I, tanmateix, els seus ulls clars i intel·ligents s'havien tancat. Uns dies més tard, sortint del seu funeral a l'església de Pedralbes, preniem la definitiva consciència del buit que ens ha deixat el gran metge, l'amic segur, el català exemplar: un d'aquells homes que han vertebrat el nostre país. Perquè en totes les seves activitats traspuava una compenetració absoluta amb la terra catalana, nascuda d'un sentiment profund, serè i intensíssim de patriotisme i de la seva racionalització conceptual. Aquesta era la gran fidelitat que travessà tota la seva existència.

Em portava exactament vint anys. El vaig conèixer a l'Institut d'Estudis Catalans, encara al Palau Dalmasas. Quan, després d'anys de treballar a la Secretaria General, vaig ser elegit, el 1972, membre de la Secció Filològica, ell ja en feia molts que ho era de la de Ciències. El 1974 esdevenia president de l'Institut. Llavors el vaig tractar molt més i vaig aprendre a respectar-ne la voluntat ferma, la constància, l'equilibri, la seguretat que donava —ell que afirmava que la indecisió era el tret principal del seu caràcter i que es considerava tímid i pessimista! Actiu i ponderat, durant la seva presidència de l'IEC fou signat, el 1977, el conveni amb l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona que retornava la Casa de Convalescència a l'Institut i permetia d'inaugurar-ne una nova època. La seva col·laboració amb la nostra corporació en realitat havia començat abans, en relació amb la represa de la Societat Catalana de Biologia, filial de la Secció de Ciències, que presidí del 1963 al 1966, durant el període que aquesta recobrà el dinamisme que l'havia caracteritzada des del 1912, any de la seva fundació, fins a la guerra. Fou un ferm defensor de la reforma de l'Institut que havia de menar als nous Estatuts del 1989.

Malgrat la diferència d'edat i de dedicació professional, ens enteníem molt bé. Va començar a visitar-me a la seva consulta del carrer dels Valero no sé exactament quan. Gradualment anàvem teixint una amistat sincera. Potser perquè ell, com a metge, era cada vegada més amic del malalt. Potser perquè jo, com més el coneixia, més me l'estimava, dintre el respecte que sempre he tingut per la seva persona. Potser també perquè teníem un fons comú d'actitud envers el país. Una anècdota ho il·lustra. En determinada ocasió vaig tractar una persona que em donà records per a ell. Els agrai amb una certa fredor i va afegir: «Tants anys que és a Catalunya i encara parla a tothom en castellà! Amb mi no, per'xo!» Jo li vaig respondre: «Amb mi ho ha intentat, però no se n'ha sortit.» Va fer un somriure de complicitat satisfeta i es va posar a parlar d'una altra cosa. No podré oblidar mai la seva amistat en moments personalment molt durs per a mi i per als meus. M'és difícil de precisar on s'acabava l'amic i on co-

mençava el metge: suposo ara, pensant-hi, que aquest era el seu objectiu: fondre la medicina amb l'amistat.

Una existència que havia començat a Palafrugell l'any 1904, dins una llar de petits industrials del suro. Fill únic d'una família liberal i catalanista, es traslladà a Barcelona als quatre anys. A la nostra ciutat compartí, des dels temps d'estudiant a la Facultat de Medicina, la gran il·lusió col·lectiva dels anys anteriors a la guerra del 1936-1939. Llicenciat en medicina el 1927, continuà treballant a la Càtedra del Dr. Ferrer Solervicens com a metge assistent de Clínica Mèdica B, on havia entrat com a estudiant. L'any 1934 guanyà el concurs oposició d'ajudant de càtedra en el mateix servei i participà en la gran tasca de la Universitat Autònoma de Barcelona. Davant seu tenia una esperança trajectòria professional, basada en la recerca i en la docència, sense excloure'n la pràctica de la medicina. Se sentia hereu de la gloriosa tradició de «l'escola biològica catalana»: Domènec Martí i Julià, Ramon Turró, August Pi i Sunyer, els germans Esquerdo, Manuel Corachan, els germans Trias i Pujol i també d'altres, al costat del seu mestre directe Ferrer i Solervicens, que ell anomenà «gran mestre de metges», formaven una constel·lació de figures, identificades amb el país, que auguraven a la Universitat i a les institucions de recerca catalanes un futur brillant. Alsina ha parlat nombroses vegades, i sempre amb un gran engrescament, de l'ensenyament universitari en aquells anys.

Al costat de la tasca docent, Alsina i Bofill vivia aleshores el que ell ha anomenat «l'ambient, el clima» dels congressos de metges de llengua catalana. Parla del «clima d'esperança» del Congrés de 1930 (Lleida) i afegeix que, després del de Palma (1932) i del de Barcelona (1934), el Congrés de Perpinyà del 1936 «fou marcat per un clima d'exaltació nacional». Sabia molt bé quina era la seva nació: el territori on la llengua catalana és parlada. De la seva passió per la nostra llengua, no em toca avui de parlar-ne, però no puc deixar d'al·ludir ací el paper que Alsina i Bofill li atorgava com a aglutinant de la nació. Una nació que sabia d'àrea limitada i que, significativament, comparava amb Finlàndia, Suècia, Noruega, Dinamarca, Holanda. Una nació a la qual serví fidel tota la seva vida, amb la fidelitat intensa, solidària i oberta que el caracteritzà.

Uns mots d'Alsina, en la conferència del 30 d'octubre de 1979 que forma part del cicle tingut en el centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer, resumeixen el sentit que ell donava a la Universitat Autònoma i reflecteixen l'esperit: «No vull arribar a dir que la Universitat Autònoma del 1933 era perfecta. Però sí que era una voluntat de perfecció i que els homes més conscients que hi treballaren demostraren

una indeclinable voluntat de servei. I per al nostre petit país, fou un exponent irrefutable de la seva capacitat ordenadora.»

Però una maltempsada s'enduria tots aquells projectes, totes aquelles esperances, tota aquella exaltació nacional, tota aquella voluntat de perfecció: l'ocupació per les tropes del general Franco. Alguns professors hagueren d'emigrar: August Pi i Sunyer, Pere Domingo, Joaquim i Antoni Trias i Pujol, Lluís Sayé, Josep Trueta, tants i tants. Uns altres foren expulsats de la Universitat per les autoritats feixistes: Alsina i Bofill fou un d'aquests, entre els deu fets fora només del servei del Dr. Ferrer i Solervicens. Eren els anys més foscos de la repressió: «Del clima de cordialitat que hi havia vam passar a un clima d'hostilitat i rancúnia», dirà en una entrevista l'any 1988.

No solament la llengua catalana fou absolutament prohibida a la Universitat com a tot arreu. L'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques, la Societat de Biologia, l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia i, és clar, l'Institut d'Estudis Catalans foren clausurats. L'Institut de Biologia, tancat i desmuntat. Tots els exemplars del vol. xvii de *Treballs de la Societat de Biologia*, una publicació científica d'altíssim nivell —sovint reclamada des d'universitats i institucions de recerca arreu del món—, foren venuts al drapaire. Assabentada l'autoritat acadèmica —i permeteu-me que citi ací el nom de Juan Jiménez Vargas— que algú volia comprar-los al drapaire, aquest darrer fou obligat a trinxar-ho tot (comprent-hi els originals) i fins avui no sabem que se n'hagi salvat res. Quan el 1942, tres anys després de la fi de la guerra, Ferrer i Solervicens encarregà a Alsina i Bofill un curset monogràfic a la Facultat, «la Falange el prohibí rotundament». Ni tan sols a l'hospital no podia posar els peus. En el discurs d'obertura del Congrés dels Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, de Perpinyà, l'any 1976, pronunciarà una frase lapidària que ens dóna un testimoniatge del seu tremp serè: «Bé que penós per les conseqüències, sempre és un consol de veure que els enemics de la llibertat es confessen ells mateixos incompatibles amb la cultura.»

Ara, les conseqüències foren extremament penoses per al nostre col·lega. L'any 1973 deia a Montserrat Roig, en una entrevista a *Serra d'Or*: «Us confessaré que em considero frustrat perquè la meva màxima vocació era l'ensenyament. Els anys que el vaig practicar foren els de màxima satisfacció personal. Res no m'afalaga tant com trobar un company que, havent estat alumne meu, recorda amb afecte les meves lliçons.» Jo us en puc donar fe perquè he presenciado alguna trobada d'Alsina i Bofill amb metges més joves que ell que li parlaven admirativament de les seves classes a la facultat els anys trenta. Però, si la derrota, l'ocupació i el desballestament dels Països Catalans a par-

tir del 1939 frustaren una vida professional, no aconseguiren d'anorrear la seva personalitat.

No li quedava altra oportunitat que la dedicació a la medicina privada com a internista. I s'hi aplicà amb la voluntat de mantenir-se fidel a aquells criteris que havien caracteritzat l'escola biològica catalana. Que hi reeixí, no n'hi havia cap dubte: no faig cap afirmació novadient que el Dr. Alsina era un gran metge. Ho era pels seus coneixements: era un home informat, al dia de la recerca sobre medicina que es feia al món, a qui l'avidesa per les novetats no impedia, però, de passar-les pel garbell de la seva experiència clínica. Ho era per la seva preocupació per l'ecologia i la sociologia, per l'organització de la medicina i perquè l'assistència arribés a tothom. I ho era també per la seva relació amb el malalt, que veia com un amic: per això el malalt se'n refiava. Jo he estat hospitalitzat com a malalt del Dr. Alsina: la seva visita no fallava mai, ni els dies de feina ni els de festa; sabies que ell ho vigilava tot, ho controlava tot. Et senties protegit. Entre les seves fidelitats personals hi havia també la gran fidelitat al malalt.

Tanmateix, tot i que exercia de metge amb una dedicació incansable, no va perdre mai de vista les necessitats col·lectives. De les seves activitats acadèmiques, no sóc jo qui n'ha de parlar. Sí que em toca fer-ho —i ho faig amb plaer i amb orgull— de la seva fidelitat al país. Montserrat Roig titulava així l'entrevista que aparegué a *Serra d'Or* l'any 1973: «El doctor Alsina i Bofill, un metge català». I quinze anys més tard, a *Metge i Societat*, Alsina deia a Josep M. Pascual: «En el fons, jo no sóc més que un nacionalista, sóc un nacionalista apassionat. Apassionat pel meu país. I del meu país el que m'apassiona més és la llengua.» I quan s'adreça als col·legues com a president del Congrés de Perpinyà, afirma amb contundència: «En tot cas és per aquí que podríem fer-nos un noble orgull: d'ésser algú dins una pàtria i dins una tradició; i fer-nos encara un propòsit: ésser algú de cara al futur.» I acabarà aquest discurs modèlic —Alsina era un excel·lent escriptor!— amb unes frases breus, incisives i d'alta tensió humana i nacional: «Cal no oblidar que una cultura, que l'esperit d'un poble, només poden ésser forjats amb vocació i dedicació constants. Només amb l'esforç de cada dia podrem dreçar una pàtria. Només amb l'esforç de cada dia al servei d'un objectiu noble i altruista podrem aconseguir que el nostre estament —el dels metges i els biòlegs— sigui respectable.» «A nosaltres, biòlegs i metges, ens toca abans de tot, d'aprofundir una tècnica per tal d'expandir-ne després els guanys a benefici de la col·lectivitat. Per minúscul que sigui el lloc de partida, els camins de l'esperit són oberts per a tothom: i ho seran sempre. Aprofitem-los per tal de fer present el nostre país entre els que malden per millorar les condicions de vida de la Humanitat.» No

pot haver estat expressada amb més exactitud la simbiosi dels dos elements ideològics, catalanitat i universalitat, i dels dos elements morals, autoexigència i generositat, que van donar sentit exemplar a la vida del nostre col·lega de l'Institut d'Estudis Catalans, del cristià sincer, del català fidel, del metge amic, de l'internista extraordinari, de l'home íntegre que fou Josep Alsina i Bofill.

Li ha arribat la mort amb discreció i amb serenitat, tal com ell feia les coses cada dia, encara en plena activitat als seus vuitanta-nou anys; la mort com la feina de cada dia, «mig de tristesa, mig d'alegria» —com escrivia Josep M. de Sagarra, també membre de l'IEC. Li havia estat concedit «de poder arribar al seu final sense haver de recórrer el trist camí de la vellesa» —són paraules seves a Baltasar Porcel el 1970—, a ell, que havia dit a *Serra d'Or*, el 1973, que «contemplar la pròpia davallada física, intel·lectual i professional ha de ser una de les coses més amargues d'aquesta vida». Aquesta amarguesa li ha estat estalviada. A nosaltres ens ha quedat el dolor intens de la seva pèrdua i el consol del seu exemple admirable.

Jordi Carbonell
Membre numerari de la Secció Filològica

II

Josep Alsina i Bofill: la passió per la llengua

Em permetreu que digui, simplement, estimada família Alsina, estimades amigues, estimats amics.

De ben segur, i me n'excuso, repetiré Jordi Carbonell, i m'avançaré a Josep Laporte. És que una personalitat com la del doctor Alsina i Bofill en la seva complexitat és, però, indestriable.

Un dia, el doctor Alsina m'explicava l'emoció del viatge que amb el seu amic l'historiador Enric Bagué —un altre dels meus bons mestres, que en el racó dels records impagables encara és, tot ell, ple de delicada passió— l'emoció del viatge, deia, que havien fet plegats a la vella ciutat d'Urbino: remarcava especialment que tot hi és suavitat i harmonia, aquella plàcida harmonia que es respira quan cada cosa, cada element és al seu lloc precís i just.

Parlava, com d'habitud, en un to persuasiu; i nosaltres —la muller i jo—, és clar, anàrem a Urbino.

No gaire lluny de la casa natal de Rafael, damunt d'una porta senzilla, la de l'Institut de Ciències Socials, hi ha una inscripció que diu: *Colloquimur ergo sumus*. Conversem, dialoguem, ens acostem amb la paraula al nostre veí, doncs som, doncs existim.

Ho diu a l'harmoniosa ciutat d'Urbino, que enamorà el doctor Alsina; i el doctor Alsina no ho deia, però es captenia com si aquesta màxima fos la seva divisa.

Em vaig enriquir amb una relació de molts anys amb el doctor Alsina i diria que, per a ell l'existència era apropar-se al veí, a l'amic, a qui fos que truqués a la seva porta, amb la paraula.

La paraula; en la seva complexa totalitat. I amb ressonàncies de la qüestió que, des del Cràtil platònic als nostres dies, encara avui és candent i encara avui no és resolta, un dia va escriure:

Seria erroni de considerar el llenguatge com a simple mitjà d'expressió d'allò que ha forjat el pensament, una simple eina de comunicació que podria ésser permutada per qualsevol altra. Al contrari: idea i llenguatge són íntimament un tot. És evident que la potència intel·lectual que engendrarà la idea ha nascut amb l'home; és a dir, que les idees formen un capital congènit de la humanitat. Però tam-

bé és veritat que aquest fons ideològic ha restat en una amorfa vaguetat potencial mentre l'home no ha disposat dels mots aptes per a formular-lo. A mesura que els pobles han anat enriquint i afinant el respectiu llenguatge, paral·lelament, hom ha pogut expressar millor, matisant-les cada vegada més, les pròpies idees.¹

I en la mateixa línia —i en el mateix text— asseverava que «Res no hi ha de més noble que l'interès per allò que és sense cap dubte la més alta creació de l'intel·lecte humà: el llenguatge. I per a un científic res no hi ha de tan indispensable com aconseguir un fidel trasllat de la idea a la paraula.»

Alsina i Bofill, nascut l'any 1904, havia rebut l'ensenyament —els estudis primaris, el batxillerat i la carrera— en castellà; no cal ésser un expert en història contemporània per comprendre-ho. Tot i així, molt jove encara —abans dels trenta anys— tenia ja un coneixement de la llengua pròpia que li permeté d'enrolar-se en «una de les més noblement folles empreses a què un poble, si es vol la minoria dirigent d'un poble, s'hagi mai llençat», la «de tornar el català a la seva antiga categoria d'idioma de cultura,»² dit amb paraules de Carles Riba.

Era l'any 1930. El mes de juny, se celebrà el Sisè Congrés de Metges de Llengua Catalana, —encara no s'anomenava Congrés de Metges i Biòlegs. Alsina i Bofill hi era i, molts anys després, confessava que «no puc deixar de recordar la profunda impressió que produí, en el jove metge que jo era, el discurs presidencial». Després del silenci imposat per la Dictadura de Primo de Rivera —érem a l'any trenta i l'anterior Congrés havia tingut lloc l'any vint-i-tres—, el president, August Pi i Sunyer, —al Saló de Cent de la Casa de la Ciutat de Barcelona— digué unes paraules enceses: «És pel nostre treball sobretot que serem patriotes. Perquè si el saber és una fruïció, el saber és també la força.» I encesa fou —semblantment— la resta del parlament, que encara avui la seva lectura produeix una profunda impressió.

En aquest Congrés —memorable per tants motius—, nasqué la idea de publicar un diccionari de medicina. Els metges catalans havien anat adoptant l'idioma propi en llurs publicacions i conferències: eren en català —és clar— els *Treballs de la Societat de Biologia*, i ho eren els *Annals de Medicina* de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques i el *Butlletí de la Societat Catalana de Pediatria* i les *Monografies*

1. *Vocabulari mèdic*. Barcelona, 1974, p. 11.

2. *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona, 1954, p. XIII. [Prefaci a la segona edició]

Mèdiques d'Aiguader i Miró i —és clar— els llibres dels Congressos de Metges de Llengua Catalana.

Ara, si bé hom ja disposava d'orientacions prou sòlides pel que fa a la llengua comuna —l'obra de Fabra i els seus col·laboradors, des de l'Institut, havia fet un gran camí—, la terminologia científica era un camp ple de dubtes. Alsina i Bofill, per a la presentació o l'anunci del *Diccionari enciclopèdic de medicina* —a Andorra, l'any 1988, en ocasió del Tretzè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana— va escriure: «No oblidem que el llenguatge de la medicina era, abans del 1936, un pur galimaties ordenat purament pels criteris personals de l'escriptor o del corrector.»³

La direcció del diccionari proposat en aquell Sisè Congrés fou confiada a Manuel Corachan, el mestre de cirurgia que —nascut a Xiva de Bunyol, vila de l'àrea castellana del País Valencià— arribà (professor de la Universitat Autònoma, conseller de Sanitat del Govern de la Generalitat de Catalunya) a la indiscutida categoria d'una de les grans figures de la medicina catalana. Corachan acceptà l'encàrrec amb entusiasme i, assistit per un amplíssim —i altíssim— equip de col·laboradors i assessors (Pompeu Fabra, Joan Coromines, Manuel de Montoliu, August Pi i Sunyer, Leandre Cervera, Jesús Maria Bellido, Josep Trueta, etcètera, etcètera, i el jove Alsina i Bofill), quan tingué lloc el Setè Congrés —l'any 1932—, feren possible, tots, l'oferiment del primer fascicle de l'obra; una obra que, amb paraules del director, Corachan, «hem titulat *Diccionari de medicina*. No calien els adjectius català i terminològic, perquè creiem que ja és hora de no haver d'anunciar que són escrits en català els llibres catalans.»⁴

El diccionari, complet i relligat, aparegué el 1936 i la follia de la guerra n'impedí la distribució. L'edició quedà amagada en un soterrani recòndit, poc sospitós, i, després de la desfeta, quan el país ja era pres per l'urc i la incomprensió, unes mans fidels s'arriscaven, amb una cautela comparable a la que exigia qualsevol propaganda resistent, a fer-nos l'incommensurable regal d'un exemplar. El diccionari Corachan fou distribuït com si es tractés d'un text subversiu. La trista realitat —la negra realitat, plena de dol— impedí que el diccionari Corachan fos l'eina que havia d'ésser; però —amb la seva confecció— la voluntat i el sentit de responsabilitat d'uns científics, havien estat fets ben manifestos. Podríem aplicar a aquests científics —ben bé—

3. *Tretzè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana. Llibre d'Actes*. Barcelona, 1988, p. 378.

4. *Diccionari de medicina*. Barcelona, 1936, p. ix. [Mots de presentació de Manuel Corachan]

les paraules que Ramon Aramon —al cap d'uns anys i en una altra ocasió, una ocasió si bé allunyada en el temps, molt acostada en l'esperit— digué amb relació al tema: «El problema de la llengua a utilitzar en la producció científica autòctona ha estat resolt novament de l'única manera que qualsevol ciutadà conscient, ací i arreu, ha de trobar dignament possible.»⁵

El doctor Alsina qualificava el diccionari Corachan de «peça única dins la literatura romànica». Deia que «de Diccionaris de Medicina sempre n'hi ha hagut molts; però quan el nostre aparegué no n'hi havia cap que com ell aplegués els mots arcaics, els mots populars i el vocabulari tècnic actualitzat i depurat.» És exactament així i l'evidència és incontestable; algú va dir «demanu-me que sigui just, però no m'exigiu que sigui imparcial, perquè en la meua dignitat d'home amb sentiments m'és impossible», i el comentari del doctor Alsina, objectivament tan just, és dictat per la digníssima parcialitat d'un gran amor. Va dir: «En el fons, jo no sóc més que un nacionalista. Sóc un nacionalista apassionat. Apassionat pel meu país. I del meu país el que m'apassiona més és la llengua.»⁶

L'apassionava la llengua perquè era l'essència de la seva terra; però l'estimava, a més, des d'un extensíssim «amor a la condició humana»⁷ que li feia dir «estic convençut que tot idioma culte conté en exclusiva una guspira intransferible del pensament humà. Si un idioma queda marginat i finalment mor, no hi ha cap dubte que el capital ideològic comú a tots els homes haurà sofert una escapçada, tan petita com es vulgui, però irreparable.»⁸ Carles Riba —des de les *Elegies*— ho digué de la llibertat, que comporta —és clar— el ple ús de la llengua pròpia: «...si enlloc és vençuda i la seva llum és coberta / per la tempesta o la nit, tota la terra en sofreix.»

Alsina i Bofill era meticulós i rigorós, amb vigilant permanència. A Perpinyà, un dia memorable —el de la inauguració del Desè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, el de la represa després d'un parèntesi forçat de quaranta anys— ens deia que «una cultura, que l'esperit d'un poble, només poden ésser forjats amb vocació i dedicació constants.» Que «només amb l'esforç de cada dia podrem dreçar una pàtria.»⁹

5. ALSINA I BOFILL, Josep. *El metge davant l'hipertens*. Barcelona, 1969, p. 5. [Presentació de Ramon Aramon i Serra]

6. *Metge i societat*. Núm. 4. Barcelona, 1988, p. 26.

7. *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer. August Pi i Sunyer, universitari, humanista, ciutadà*. Barcelona, 1979, p. 85.

8. *Vocabulari mèdic*. Barcelona, 1974, p. 12.

9. *Desè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana. 23-26 setembre 1976. Llibre d'Actes*. Barcelona, 1978, p. 27.

És clar: amb aquesta disposició i amb la manifesta i confessada passió per la llengua, no ens ha de sorprendre que el doctor Alsina veiés el problema —el nostre problema lingüístic— en la seva globalitat, sense compartiments ni especificitats. Ah, si molts de nosaltres miréssim de tenir presents, cada dia, unes seves sàvies paraules! Diuen: «Per a escriure bé [podríem afegir-hi 'i per a parlar bé'], el científic no en té prou de conèixer i usar adequadament el vocabulari tècnic. És tot l'idioma que ha de conèixer bé.» I continua: «No és per culpa nostra que els catalans coneixem tan poc el nostre idioma. Però sí que seria culpa nostra si no procuràvem d'esmenar aquesta ignorància.» I acaba: «Gosaria d'afegir encara una norma vàlida per a tots els que pretenen escriure amb propietat, i més específicament per a nosaltres que partim d'una formació lingüística tan pobra: ésser humils, tenir consciència de les pròpies limitacions i acceptar, més encara, cercar lliçons i esmenes.»¹⁰

En Alsina i Bofill anaven juntes una indeclinable voluntat de perfecció i una receptivitat senzilla. Em sembla que ningú no dubta que una de les manifestacions més clares del propi caràcter rau en la natura del judici que fem dels fets i de les persones. En aquest sentit, no poden ésser més significatives les paraules que Alsina i Bofill digué del seu mestre el professor Ferrer i Solervicens. Tornem enrere en el temps: d'estudiant —a quart curs de carrera— havia ingressat com a intern al seu Servei de l'Hospital Clínic; un cop acabats els estudis de llicenciatura hi continuà en qualitat de metge assistent i a partir de 1934 —en els lluminosos temps de la Universitat Autònoma, de la qual fou un enardit col·laborador— hi era ajudant de càtedra. Vull dir que, amb aquesta pila d'anys de contacte diari, el deixeble podia conèixer bé, molt bé, el mestre; i un dia va dir de Ferrer i Solervicens que «dues aportacions fonamentals, al meu entendre les més eficients del seu mestratge, eren els seus dubtes i els seus errors», «el dubte com a una actitud mental deliberada per tal d'estimular l'activitat inquisitiva» i si «és ben cert que res no ensenya tant com els propis errors» [...]; «els deixebles començàvem aprofitant-nos dels seus, i amb els seus errors, el que és més important encara, de la seva profunda lliçó de modèstia i d'honradesa.»¹¹

Fins que el batzac de la guerra ho desbaratà tot i truncà brutalment aquelles il·lusionades realitats incipients. Desaparegueren mestres, institucions i publicacions —el diccionari Corachan, per exemple, ja ho hem vist—, i fou feta emmudir la paraula. Semblava, als ulls de

10. *Vocabulari mèdic*. Barcelona, 1974, p. 15.

11. *Primer Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana, Barcelona, 1970. Llibre d'Actes, II*. p. 99.

molts, que, d'una manera irreparable, la nit s'havia ensenyorit de la terra. Sort n'hi hagué, d'uns esperits irreductibles. El doctor Alsina, per exemple, que un dia va parlar de la «perenne vigència de la idea, de la veritat i de la llibertat.»¹² I els ulls de molts veieren la claror de l'esperança.

Així, l'any 1962, just iniciada la represa d'activitats de la Societat Catalana de Biologia, el president —és clar, Alsina i Bofill— impulsà la creació i l'actuació d'una Comissió Lexicogràfica que, amb la seva modestíssima però abnegada tasca, semblava respondre als imperatius que —en un altre moment històric— el mateix Alsina havia exposat: «...la cultura catalana, en el seu sentit més ampli, era com un edifici en plena ruïna, amb els carreus dispersos». Ara, «l'essencial era assentar les bases per a treballs ulteriors, i això no tenia espera.»¹³

Cada vegada que el camí ens duu en aquests indrets, m'hauria de reprimir per no referir els versos de Virgili, a *Les bucòliques*: «Empelta les pereres, Dafnis. Els teus descendents ja colliran la fruita.»

El doctor Alsina, en aquella memorable Comissió Lexicogràfica, empeltava les pereres, senzillament, il·lusionadament, amb una estimul·lant acceptació de les opinions i les iniciatives dels novençans, exemplarment, amb el comportament d'un home convençut que —en paraules seves— «en els moments decisius de la vida d'un poble, l'exigència ha de començar per hom mateix.»¹⁴

I a fe que responia, sempre, a aquesta exigència. L'any 1969, ardidament, fou iniciada una col·lecció d'un·es monografies mèdiques que volia seguir els passos de la insuperable col·lecció de Jaume Aiguader, la que començà l'any 1926, en plena Dictadura de Primo de Rivera; el primer número de la nova col·lecció —«El metge davant l'hipertens»— fou redactat per Josep Alsina i Bofill; no podia ésser al·t·rament.

I arribà l'agost de 1973; pel que fa a la recuperació de la llengua, en aquesta data, es produí un fet d'una molt notable transcendència. A la Universitat de Prada tingué lloc aquella taula rodona que, amb el títol de «El català, llengua d'expressió científica», aplegava —ben segur, per primera vegada— científics de totes les branques, i que donà

12. *El procés d'envelliment*. Barcelona, 1970, p. 38. [Discurs d'entrada a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona]

13. «L'Institut que hem anat fent». *Treballs de la Societat Catalana de Biologia*. 1984, p. 45.

14. «De cara al futur». *Serra d'Or*. 1978, p. 14.

lloc a un text —objecte d'una amplíssima difusió inusual— que començava amb aquelles paraules del vell mestre Antoni Rubió i Lluch —un dels primers membres d'aquest Institut— que diuen «Si una llengua ha de viure cal que es trempi i s'enrobusteixi amb tots els vocabularis tècnics: que bategui, en una paraula, amb el ritme harmoniós i total de la ciència i de la vida», i que proclamava el text «que l'ús de la llengua pròpia —ultra un dret inalienable— constitueix, per dignitat, un imperatiu indefugible.» Els membres de la taula signàrem el manifest i els centenars d'adhesions eren encapçalats per la signatura de Josep Alsina i Bofill, inspirador, en bona mesura, de la determinació de l'acte de Prada.

I quan l'Acadèmia de Ciències Mèdiques que presidia Josep Laporte decidí la redacció del *Vocabulari mèdic* —aparegut el 1974— Alsina i Bofill fou el més eficaç dels redactors; i l'exemple. Els que hi col·laboràrem, no oblidarem mai un doctor Alsina que —a la ratlla dels setanta anys—, és igual si plovia o si feia el fred de gener, en un seguit d'incomptables reunions nocturnes al passeig de la Bonanova en què eren comentats i discutits els mots un per un, no faltà —puntualment— ni una vegada. Un doctor Alsina que, davant d'un terme popular i quan els diferents parers «s'entossudien», esgrimia un argument palpitant, que venia de les arrels: «A la meua terra —i també a la Garrotxa— aquesta expressió, mai no s'ha dit de cap altra manera.»

I l'any 1979, quan es procedí a una segona edició del *Vocabulari mèdic*, amb una revisió i una substanciosa ampliació del primer text, el doctor Alsina tornà a ésser l'exemple.

I després vingué el *Diccionari enciclopèdic de medicina*. Feia més de mig segle del Diccionari Corachan; el *Vocabulari mèdic* havia estat concebut com l'instrument urgent, bàsic, que, en uns moments d'unes perspectives de mica en mica més favorables pel que fa a l'ús del català, necessitàvem els metges; la urgència, naturalment, exigia unes limitacions d'extensió que, ben a contracor, foren tingudes en compte. El *Diccionari enciclopèdic de medicina* havia d'ésser una altra cosa; el Corachan, amb les seves divuit mil entrades, havia fet un servei inestimable, però cinquanta anys són molts anys i, per al nou diccionari, les entrades previstes se n'anaven a seixanta mil. L'empresa feia un respecte de no dir, i foren les veus amigues les que aportaren l'impuls necessari per a decidir-se: les veus d'aquells en què és viva l'aliança dels sentiments i el coratge, de l'ànima i l'ànim. D'aquells per als quals el present és com un concentrat d'eternitat.

La veu del doctor Alsina fou una d'aquestes veus; i encara més, emprès el camí de la confecció de l'obra, el doctor Alsina fou un dels més fervents caminaires i, en incomputables cruïlles, era ell qui indicava la ruta. Il·lusionadament, apassionadament, amb senzillesa i permanent disposició, talment com si acabés d'estrenar una tasca nova: i feia seixanta anys que havia començat la seva col·laboració en empreses semblants.

I ara, ben bé ara, quan la Secció Filològica ha sol·licitat el concurs d'uns experts en aquesta última fase del diccionari general, Alsina i Bofill, fervorosament, ha acceptat d'immergir-se en les revisions. I la mort se l'ha endut, a mig fer la feina encomanada; la seva última feina. Al servei de la llengua, de la seva llengua, de la nostra llengua, la seva passió.

Un dia, el doctor Alsina va parlar davant d'un docte auditori del procés d'envelliment, ell que semblava posseir el secret d'envellir —elegantment— amb tanta de discreció, i va dir que en l'home vell «orientat cap a l'essencial, és l'ésser i no l'acció allò que pren la primacia. Enriquit amb tot allò que ha contemplat llargament i pacientment en el silenci i en l'amor, l'home pot donar llavors llum i guia com un far.»¹⁵

La llum i la guia del mestre Josep Alsina i Bofill, generoses, no s'han extingit amb la seva desaparició i, netes, inequívokes, coratjoses, resoludes, educades i apassionades, han de continuar —molt de temps— duent —exemplarment— pel bon camí la fidelitat a les arrels de tots aquells que —per dignitat i amb exigència— decideixin de mantenir-s'hi.

Oriol Casassas i Simó
Membre numerari de la Secció de Ciències Biològiques

15. *El procés d'envelliment*. [Discurs pronunciat el 8 de novembre de 1970 a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona]

III

El doctor Alsina i les nostres institucions acadèmiques

Tothom coincideix a afirmar que el doctor Alsina i Bofill era una extraordinària personalitat i un gran patriota. Les brillants intervencions de Jordi Carbonell i d'Oriol Casassas que han glossat la seva fidelitat al país i la seva passió per la llengua ho han posat prou de manifest. Em pertoca a mi, ara, parlar del doctor Alsina amb relació a les nostres institucions acadèmiques, relació que, en gran part, fou conseqüència de la seva condició de metge. Permeteu-me, doncs, que iniciï la meva intervenció ocupant-me del doctor Alsina com a metge.

El doctor Alsina era un dels pocs representants que quedaven de metge internista que sabia de tot i que, al mateix temps, aconseguia infondre una confiança total al malalt i a la família del malalt. No hi ha dubte que, en els darrers decennis, la medicina ha fet progressos extraordinaris i que, des d'un punt de vista social, l'atenció sanitària de la població ha arribat a uns nivells d'eficàcia notables. Però aquests mateixos progressos han comportat canvis no menys notables en la forma d'exercir la medicina, sobretot a les grans ciutats. La figura del metge pantiatre i especialment la del consultor ha estat substituïda, en gran part, per la de l'equip mèdic o la del centre mèdic que reuneix tota mena d'especialistes i de tècniques exploratòries. Això comporta, gairebé sempre, un augment de l'eficàcia però també, moltes vegades, un cert grau de deshumanització o almenys de pèrdua de la relació, gairebé reverencial, entre el malat i el metge que l'atén. Una de les moltes virtuts del doctor Alsina era que, al costat d'uns gran coneixements i d'estar també assistit per tota mena de recursos científico-tècnics, seguí exercint la medicina com s'estilava abans, de manera absolutament personalitzada, tot sabent combinar els avantatges de la tècnica moderna amb l'acció —ben eficaç, moltes vegades— d'un tracte personal exquisit i de la paraula amable que de vegades guareix més que no pas una medecina. Representava un paradigma d'allò que ell deia en el Congrés de Perpinyà en referir-se als trets distintius de la medicina catalana: «l'objectivitat essencial, infallible, basada en la més correcta i fidel observació clínica».

«L'home sa i l'home malalt —deia en un altre passatge— no han d'ésser mai un número de llibreta, una història clínica, un cas per a il·lustrar una sessió acadèmica. Un ulcerós, un hipertens, un anginós és un individu que al costat del problema patològic té sempre problemes humans: familiars, laborals, econòmics. És un fet que el metge no pot oblidar mai, perquè tota aquesta problemàtica, de tessitura a vegades angoixant, pot influir decisivament en l'evolució de l'organo-

patia. He tractat no fa pas gaire d'assenyalar la diferència i fins i tot l'antagonisme que pot haver-hi entre la ciència de guarir malalties i l'art de curar malalts. Aquest art exigirà sempre la comprensió de la personalitat del malalt a través de la comunicació que el metge ha d'establir-hi des del primer contacte».

Jordi Carbonell, en la seva intervenció, confirmava abastament aquesta característica quan afirmava, per experiència pròpia, que el doctor Alsina, com a metge, era cada vegada més amic del malalt.

De les moltes activitats que va exercir des del punt de vista institucional el doctor Alsina, començaré parlant de la seva actuació dins de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques.

EL DOCTOR ALSINA

I L'ACADÈMIA DE CIÈNCIES MÈDIQUES DE CATALUNYA I DE BALEARS

Acabada la llicenciatura el 1927, el doctor Alsina ingressà tot seguit a l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques, nom que aleshores duia l'actual Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears. Poc després n'esdevenia el secretari general (1932-1934) i fou en aquella època que participà tan activament en la redacció del diccionari Corachan, tal com ha exposat Casassas.

L'Acadèmia, passat el parèntesi de la Guerra Civil, prosseguí la seva activitat en què Alsina tingué sempre un protagonisme important i així el 1963 fou nomenat president de l'Associació de Nefrologia, filial de l'Acadèmia creada aleshores. Més endavant fou elegit president de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears, càrrec que ocupà entre 1974 i 1978, i en el qual desenvolupà una gran tasca d'expansió i normalització de l'entitat. Així, a més d'ésser un dels més destacats col·laboradors de les dues edicions del *Vocabulari mèdic*, catalanitzà totalment la revista de l'entitat que des de 1976 apareix sota el títol *Annals de Medicina*.

Sens dubte, però, la seva activitat més remarcable fou la de la represa dels Congressos de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana iniciats a Barcelona l'any 1913 i celebrats regularment fins a la seva cinquena edició a Lleida el 1923. La instauració de la dictadura va interrompre la celebració d'aquests congressos fins l'any 1930, en què el sisè va tenir lloc a Barcelona i van continuar fins a la celebració del novè a Perpinyà, poques setmanes abans de l'inici de la Guerra Civil. Allí s'acordà celebrar el desè Congrès de València, previsió que, evidentment, no es va poder convertir en realitat. El doctor Alsina, com a

president de l'Acadèmia, tingué la idea de reiniciar la sèrie amb la celebració del desè, altre cop a Perpinyà, on tingué lloc amb gran èxit el mes de setembre de 1976. En el seu discurs al Congrés, deia el doctor Alsina: «el d'ara és el Congrés del retrobament, el del 30 fou el Congrés de l'esperança davant les portes obertes, el del 36 fou el de l'eufòria per haver assolit l'autonomia. Hem retrobat un esperit que més d'un cop havíem temut de perdre».

I comentava també: «L'apel·lació a la llengua catalana significa que volem aprofitar el millor producte de la nostra cultura de segles, que és l'idioma, per tal de formular la nostra cultura d'avui amb un matís propi; un matís que ve a enriquir el patrimoni intel·lectual de tota la humanitat».

El Congrés de Perpinyà va constituir sens dubte un gran èxit, no solament pel seu contingut, sinó també per la seva participació. Al costat d'una brillant representació de l'estament sanitari dels Països Catalans s'hi aplegaren professionals més o menys directament relacionats amb el camp de la sanitat i, fins i tot, representants de les principals forces polítiques que aleshores emergien de la clandestinitat. Una de les principals conclusions del Congrés fou la d'afirmar que la salut és cosa de tots i no solament dels sanitaris. Per fortuna, en aquest Congrés es va parlar de salut tant o més que de malaltia i Jordi Gol, un dels seus protagonistes més destacats, va formular la definició de salut acceptada per tothom, en el sentit que «és aquella manera de viure que és autònoma, solidària i joiosa».

El doctor Alsina va poder sentir-se justificadament orgullós d'haver presidit el Congrés de la represa, que va tancar amb la frase de «mai no podia somniar un colofó més honorable a la meva modesta vida acadèmica».

LA SOCIETAT CATALANA DE BIOLOGIA

L'any 1917, en el si de l'Institut d'Estudis Catalans, el professor August Pi i Sunyer va crear la Societat Biològica de Barcelona, que durant uns anys va estar estretament connectada a la Societat de Biologia de París, el butlletí de la qual en publicava el resum de les sessions.

De fet, com tantes coses, aquesta Societat va deixar de funcionar a partir de la Guerra Civil i no fou fins a l'any 1962 que un grup encapçalat pels doctors Alsina, Babot i Xalabarder en va reiniciar la continuïtat. Les sessions se celebraren als Dispensaris Blancs i eren

de fet clandestines, atès que no hi havia cap permís de funcionament. La Societat es va refer amb el nom de Societat Catalana de Biologia, en consonància amb la denominació que duïen les altres filials de l'Institut. El doctor Alsina en fou el soci número 1 i n'ocupà la Presidència des de 1963 a 1967. En cessar reglamentàriament ocupà el càrrec de delegat de l'Institut de la Societat durant dos anys més.

La posada en marxa de la Societat Catalana de Biologia va permetre que un grup important de metges i biòlegs catalans tinguessin ocasió de reunir-se de manera periòdica per tal d'intercanviar els seus punts de vista sobre problemes molt diversos i que, anticipant-se a allò que va succeir més tard en algunes entitats científiques del país, aquests intercanvis de punts de vista es poguessin dur a terme naturalment en català. No hi ha cap dubte que dintre les activitats dutes a terme pel doctor Alsina en el si de l'Institut d'Estudis Catalans —del qual com és ben sabut en fou president del 1975 al 1977—, la seva actuació com a motor de la Societat Catalana de Biologia en fou una de les més importants.

LA REIAL ACADÈMIA DE MEDICINA

El doctor Alsina fou elegit membre de la Reial Acadèmia de Medicina l'any 1965 i hi va pronunciar el seu discurs d'ingrés l'any 1970 amb el títol «El procés d'envelliment».

Fou un discurs d'una gran altura científica, però també d'una gran profunditat humanística. Només cal rellegir alguns dels seus paràgrafs per adonar-se'n:

Per la seva banda, el vell abans que tot ha d'acceptar la vellesa. Res no és més trist que veure vells que s'arrapen a allò que fuig i que ineludiblement ha de fugir i s'enderien a aconseguir l'inabastable. Acceptació no vol pas dir resignació, sinó adaptació sense renúncia. Perquè en la vellesa es poden produir i no és excepcional que es produeixin situacions de plenitud i d'esclat. Hi ha dames que mai no han estat tan belles com quan són velles. Hi ha homes que mai no han estat tan escoltats i admirats com quan són vells. I moltes vegades, un conflicte familiar, social o polític que semblava insoluble ha estat resolt cridant un vell.

I quan aquesta vellesa s'acosta al final, desfets tots els lligams i totes les relacions externes, esborrada gairebé la pròpia persona del cercle social, despullat del tot, però amb el tresor de les experiències bones i amargues de tota una vida, l'home troba el moment de l'absoluta sinceritat i de la fe sense reserves en la perenne vigència del valor de la idea, de la veritat i de la llibertat.

No cal dir que el doctor Alsina fou un dels membres més destacats de la Reial Acadèmia, de la qual no volgué acceptar la possibilitat de ser president, càrrec per al qual hagués comptat sens dubte amb els vots de la immensa majoria dels acadèmics.

EL DOCTOR ALSINA I LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

Voldria referir-me al pas llastimosament fugaç del doctor Alsina per la Facultat de Medicina de la Universitat.

Segurament la realització més important de la Generalitat Republicana en el camp de l'ensenyament fou la creació de la Universitat Autònoma de Barcelona, gràcies a un acord amb el Govern de la República. Jordi Carbonell ja s'ha referit abans a aquest fet al qual m'agradaria d'insistir atesa la importància de l'esdeveniment.

En l'anuari de la Universitat Autònoma de Barcelona l'any 1934-1935, el doctor Alsina, que aleshores tenia trenta anys, figurava com a professor adjunt. Col·laborava en el curs de patologia cardíaca i respiratòria, dirigit per F. Ferrer i Solervicens, de qui escriví anys després: «Si tenia prou temps per a evocar la figura del primer dels meus mestres l'encapçalaria, Ferrer i Solervicens o la vocació pedagògica». La Universitat Autònoma de Barcelona va funcionar normalment amb prou feines divuit mesos i tot i això fou considerada per tothom com una iniciativa extremadament reexida, que es va anticipar en molts aspectes al seu propi temps pel que fa a plantejaments pedagògics absolutament adients a les necessitats del país. Els fets d'octubre del 1934 ja van interrompre el seu funcionament i la Guerra Civil iniciada el 1936 va representar la seva desaparició. En evocar els estralls consecutius de les guerres Civil i Mundial, Alsina diu al Congrés de Perpinyà:

Però, el final de la catàstrofe no fou igual per a tots. Per a vosaltres, catalans del Rosselló, tot tornà al seu lloc d'abans. Per a nosaltres començà una trista, descoratjadora etapa de regressió i de silenci. Silenci d'estabornits el dels qui havíem sofert l'esfondrament de totes les nostres il·lusions culturals i polítiques. Silenci d'inconsciència, potser només d'ignorància, el de les noves fornades.

I regressió de totes les activitats culturals. Recordem només les lligades íntimament amb les nostres disciplines. La Universitat Autònoma de Barcelona del 1933 havia obert les portes a totes les figures destacades de la intel·lectualitat del país. Puig i Sureda, Corachan, Pere Domingo, Ribes i Ribes, Ignasi Barraquer, Carrasco, Celis, Rodríguez-Arias, Mira, Joan Cuatrecases, Reventós, Sayé en foren

nomenats professors. El 1939, tots ells en foren bandejats i la Universitat fou degradada a la migrada condició de les altres Universitats d'Espanya. Les càtedres de les noves especialitats foren suprimides i el personal docent reduït a un catedràtic i a un adjunt per a cursos de 300 a 600 alumnes.

I a la llarga llista de noms cal afegir-hi el de Josep Alsina i Bofill. Lamentablement per a la medicina catalana i per a tots els qui, a partir d'aleshores, iniciàrem la carrera en una facultat que, amb comptades excepcions, presentava un panorama docent bastant lamentable, les lliçons d'un clínic tan eminent no pogueren ésser escoltades. El doctor Alsina hagué d'exercir el seu mestratge a partir de tribunes no oficials. Tot i això els seus ensenyaments i el seu exemple ens seguïran servint de model a tots aquells metges catalans que vàrem tenir la sort de fer la seva coneixença i de transformar-nos en amics i admiradors seus.

Josep Laporte i Salas
Membre numerari de la Secció de Ciències Biològiques